

Kutatás a Föld körül

Kárpátaljai
fiatal magyar kutatók
a nagyvilágban

Kutatás a Föld körül

Kárpátaljai
fiatal magyar kutatók
a nagyvilágban

MD-könyvek
Ungvár – 2020

Szerkesztők:

Fazekas Andrea, Kosztur András, Turányi Tatjana

Редактори:

Андрій Костур, Тетяна Турані, Андрея Фазекаш

A Kutatás a Föld körül. Kárpátaljai fiatal magyar kutatók a nagyvilágban című kötetben olyan, a szakmájukban már fiatalon is kimagasló eredményeket felmutató kárpátaljai magyar kutatók írásait közöljük, akik a közelmúltban vagy jelenleg legalább féléves szakmai kutatómunkában, vagy gyakorlaton vettek részt Ukrajna és Magyarország határain kívül nívós kutatóhelyeken, szerte a világban. Szerzőink között egyaránt szerepelnek mérnökök és kémikusok, történészek és asztrofizikusok, számos más szakirány képviselői mellett.

У збірнику «Дослідження навколо Землі. Молоді закарпатські угорські дослідники у великому світі», ми публікуємо праці закарпатських угорських дослідників, які вже у молодому віці показали видатні результати у своїх галузях, і які нещодавно здійснювали або в даний час здійснюють професійні дослідження, або проходили стажування за межами України та Угорщини у високоякісних науково-дослідних інститутах по всьому світу щонайменше на піврічний термін. Серед наших авторів є інженери та хіміки, історики та астрофізики, а також представники інших галузей.

A kötet a Magyar Tudományos Akadémia
Domus intézményi konferencia- és kiadvány-támogatása
révén valósult meg.

Випуск видання здійснений завдяки
підтримці Академії наук Угорщини.

Dr. Szakál Imre

*II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem-
és Társadalomtudományi Tanszék*

Külföldi kutatás helyszíne: Cseh Nemzeti Levéltár, Prága, Cseh Köztársaság

Kárpátalja két világháború közötti történetének kutatási lehetőségei Csehország közgyűjteményeiben

„Az a miénk volt!” Csehszlovákia és Kárpátalja

2012 őszén volt először lehetőségem arra, hogy a Cseh Nemzeti Levéltárban kutathassak. Akkori témám az első csehszlovák földreform során létrehozott kárpátaljai telepes falvak története volt, ami föltétlenül megkívánta a prágai, pozsonyi kutatóutakat, amelyekre azóta is meleg szívvel emlékszem vissza. A Cseh Nemzeti Levéltár Prága külterületén található modern, színes épülete az első látogatás alkalmával zord őszi idő ellenére is mosolyt csalt az arcomra. Kutatói vággyal és csapnivaló cseh nyelvtudással – ami leginkább abból állt, hogy az ukrán a szlovák és a cseh furcsa elegyét próbáltam csehnek tűnő hangsúlyozással eladni – regisztráltam. A regisztrációs pult mögött egy, az első Csehszlovák Köztársaság domborzati viszonyait bemutató térkép volt a falon. A levéltáros – akinek köszönhetően az első mondatváltás után az is tudatosodott bennem, hogy nemcsak beszélni nem tudok csehül, de a hallott szövegértésem sem a legjobb (hiába, egy cseh nyelvtanuló CD kalózpéldányának

néhány hónapig tartó hallgatása az autóban nem tesz csodát) – a regisztrációs lapom átvételekor boldog mosollyal konstata, hogy azon Kárpátját tűntetem fel, és széles mozdulattal a térkép felé bökkve kijelentette: „Az a miénk volt!”

A párizsi békekonferencián a csehszlovák béke delegáció vezetője, Edvard Beneš 1919. február első napjaiban tárta a csehszlovák követeléseket a konferencia Legfelsőbb Tanácsa elé. Ekkorra Csehszlovákia leendő területeinek jelentős részét már fennhatósága alá vonta a csehszlovák hadsereg. Februárban kezdett el foglalkozni a békekonferencia cseh-szlovák ügyek bizottsága a ruszinok lakta hegyvidék kérdésével (*Ádám–Ormos–Barabás, 2007*). A bizottság igazán színes összetételű volt. Tagjai között volt kalandos életű olasz márki, amerikai történész, angol főúr, a világháborúban edzett francia tábornok, vagy éppen egy volt ausztrál miniszterelnök. A bizottság jegyzőkönyvei arról árulkodnak, hogy a ruszinok területének jövőjével kapcsolatosan több elképzelés is felmerült. Az első az volt, hogy az akkor épp az egyik oldalról a szovjetek, a másik oldalról a lengyelek által szorongatott, bontakozó ukrán államhoz csatolják a ruszinokat. A második felvetés az volt, hogy maradhassanak Magyarország kötelékében. A harmadik a Csehszlovákián belüli ruszin autonómia terve volt. A negyedik szerint a terület egy részét Csehszlovákiához, Máramaros vármegyét pedig Romániához csatolták volna. Felmerült továbbá az is, hogy a Kárpátok déli lejtőin élőket Lengyelország gondjaira bízzák (*Ádám–Ormos–Barabás, 2007*). Az első kettőt a bizottság hamar elvetette. Az ukrán állam létrehozásának kérdése nehéz ügy volt, hisz a függetlenségüket kívánó ukránok olyan területeket igényeltek, melyeket az újonnan létrejövő Lengyelország is követelt, így Párizsban egyáltalán a galíciai ukrán államiság támogatása is erősen kérdéses volt. Azt, hogy Magyarországnál hagyják a ruszinok területét, az olasz küldöttön kívül mindenki elvetette, mégpedig azzal az indokkal, hogy ilyen esetben nem jöhetett volna létre a Csehszlovákia és Románia közötti vasúti összeköttetés, mely a bizottság döntéshozatalának egyik nagyon fontos szempontja volt (*Ádám–Ormos–Barabás, 2007*). A Csehszlovákiával való

egyesülést az amerikai delegátusok javasolták elsőként. Amerikai javaslat volt az is, hogy Csehszlovákiát kötelezzék a ruszin autonómia biztosítására, illetve javasolták, hogy győződjenek meg arról, a ruszinok is szívesen fogadják-e ezt a forgatókönyvet. A brit küldött üdvözölte a javaslatot, azzal az indoklással, hogy ezzel megakadályozhatják, hogy Magyarország Románia és Csehszlovákia közé ékelődjék. A francia küldött pedig biztosította kollégáit, hogy a „ruszin lakosság bizonyos felvilágosult elemei is kijelentették, hogy szívesen egyesülnének a csehszlovákokkal”. Erről a megoldásról még megjegyezte: „Ez nem tökéletes, de ez a legcélszerűbb” (*Ádám–Ormos–Barabás, 2007*). A ruszin területek akár egy kis részének is Romániához való csatolását az amerikai, a brit és a francia küldöttek is elleneztek, még akkor is, ha ezzel nemcsak a csehszlovák-román, de a román-lengyel összeköttetés is létrejöhetett volna a Kárpátok hágóin keresztül. Legtöbbet hangoztatott – nem túl meggyőző – ellenérvük az volt, hogy nem lenne szerencsés a görögkatolikus ruszinok és a görögkeleti románok egy államban való egyesítése. A Lengyelországgal való egyesülés csupán említésszerűen merült fel, s gyakorlatilag vita tárgyát sem képezte. Az elvi döntés a ruszinok sorsáról így már februárban megszületett a békekonferencián. A cseh-szlovák ügyek bizottságában csak az olasz küldött fejezte ki elégedetlenségét a tervvel kapcsolatban, mindazonáltal megjegyezte: „ez a megoldás rossz megoldás; ám – mindent összevéve – egy ellenséges állam [értsd: Magyarország] számára kedvezőtlen” (*Ádám–Ormos–Barabás, 2007*).

1919 márciusától 1919 júniusáig döntés született a véglegesnek szánt csehszlovák–magyar határról, amit persze majd a határmegállapító bizottságok hosszas helyszíni munkája követett. Párizsban viszont eldőlt a legfontosabb elvek. Nem elhanyagolható tény, hogy az első Csehszlovák Köztársaság kötelékében létrehozott Podkarpatszka Rusz alföldi részén többségében magyarok éltek. A fentebb leírtakból is világos, hogy Kárpátalja déli határának kialakításában a legfontosabb tényező a magyar etnikai területen húzódó vasút volt, mely a Csehszlovákia és Románia közötti kapcsolatot biztosíthatta. Ennek megfelelően döntöttek, városok, falvak, közösségek hovatartozásáról. Az amerikai fél

hangoztatta kétségeit azzal kapcsolatban, hogy jelentős számú, tömbben élő magyar kisebbség kerüljön csehszlovák fennhatóság alá, megjegyezve, hogy ez a későbbiekben az irredentizmus veszélyét jelentheti. A bizottság azonban, az etnikai elv figyelembevételével szemben, a már ismertett gazdasági és stratégiai érvek mellett egy másikat is megnevezett: az ellenség gyengítésének szükségességét.

1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ben Ausztriával megkötött békeszerződés kimondta:

„Tekintettel arra, hogy Csehországnak, Morvaországnak és Szilézia egy részének népei, úgyszintén Szlovákia népe saját akaratukból elhatározták, hogy Csehszlovák Köztársaság név alatt egy egységes, szuverén és független állam létesítése céljából állandó szövetségben egymással egyesülnek és ezt az egyesülést végre is hajtották, figyelemmel arra, hogy a Kárpátoktól délre lakó rutén nép ehhez a szövetséghez csatlakozott... a Szövetséges és Társult Főhatalmak a Csehszlovák Köztársaságot szuverén és független államként elismerik” (Fedinec, 2001).

A békeszerződés 10. és 13. cikkelyében a prágai kormány kötelezte magát, hogy autonómiát ad „Podkarpatszka Rusznak”, azonban ez 1938 őszéig elmaradt. A terület közigazgatása több lépcsőben formálódott. Jan Breicha (csehszlovák részről) és Edmund Hennoque francia tábornok (szövetségi részről) kiadták 1919. november 8-án az ún. Generalny Statutumot, amely kimondta, hogy Csehszlovákia kötelezi magát létrehozni a kárpátaljai Ruszin Területet, mint autonóm egységet a csehszlovák államban, és felruházza a „legmesszebb autonómiával.” 1920. február 29-i csehszlovák Alkotmánylevelél 3.§-a is megerősítette, hogy Kárpátalja a legszélesebb körű autonómiát fogja kapni az „egységes és oszthatatlan” csehszlovák államon belül (Fedinec, 2001).

Kárpátalja csehszlovák államon belüli külön igazgatását 1919 novembere és 1920 februárja között a Direktórium, utána pedig a kormányzói hivatal és az élén álló kormányzó biztosította (Fedinec, 2001). A rövidéletű Direktórium,

mely a kárpátaljai lakosság körében nem volt egyértelműen népszerű, Gregory Zhatkovich ruszin–amerikai ügyvéd vezetésével a békeszerződésben foglalt azon előírást volt hivatott betartani, mely szerint a terület igazgatását a ruszinok láthatják majd el (Pejša, 2016). A terület első kormányzója is Zhatkovich volt, aki 1921-ben a ruszin autonómia ügyének sikertelensége feletti csalódottságában lemondott. Jól jellemzi Prága politikáját Kárpátalja irányába, hogy ezt követően két évig nem is neveztek ki kormányzót, a kormányzó pontos adminisztratív hatáskörét nem írták körül. Egy idő után Kárpátalja bizonyos mértékű közigazgatási különállását egyedül a kormányzói tisztség jelképezte. 1923-ban Anton Beszkid válhatott a terület első emberévé, és tisztségét 1933-ig töltötte be. Őt Konstantin Hrabár követte, aki 1935 és 1938 között bírhatta a hivatalt. Aztán 1938-ban majd egy hónapig, az autonóm Podkarpatszka Rusz létrejötte előtt Iván Párkányinak is jutott egy hónap kormányzóság; valamennyien ruszin származásúak voltak. (Pejša, 2016) A kormányzó mellett, a közigazgatás valódi vezetője az 1919 nyaratól az 1928-as közigazgatási reformig a Polgári Közigazgatási Hivatal vezetője, az alkormányzó volt. 1928-ban a közigazgatási reform következtében a Közigazgatási Hivatal Tartományi Hivatallá alakult, élén a tartományi elnökkel, aki a korábbi alkormányzó lett. Az első alkormányzó 1920–1923 között Petr Ehrenfeld volt, őt Antonin Rozsypal követte egészen 1937-ig irányítva a területet. 1928-tól tartományi elnökként. 1937–1938-ban Jaroslav Meznik töltötte be ezt a pozíciót. Valamennyien cseh nemzetiségűek voltak. (Tokar–Fedinec, 2010)

A kormányzó intézményét az autonómia kezdeti lépésének aposztrofálta a központi hatalom. A lényeges dolgok továbbra is Prágában dőltek el. 1920-ban Kárpátalja még a választásokból is kimaradt, mert ekkor a területének máramarosi részén még a román hadsereg tartózkodott (Tokar–Panov, 2010). A területen nagyszámú cseh hivatalnok jelent meg. Prágában azzal érveltek, hogy a helyi ruszinság körében nincs megfelelő számú értelmiség a közhivatalok ellátására, a magyar, a német, esetleg a zsidó értelmiségiek pedig megbízhatatlanok (Tokar–Panov, 2010). 1921-re szilárdult meg a közigazgatási tagolás

– Ungi, Beregi, Máramarosi zsupára osztották fel a területet. 1928 júliusától Kárpátalja – Csehországgal, Morvaországgal, Sziléziával, Szlovákiával együtt – Csehszlovákia egyik tartománya lett, ami a közigazgatás uniformizálását is magával hozta, bár Kárpátalján megtartották a kormányzó jelképes hivatalát is. Az 1928-as közigazgatási reform hozta létre azt a járási rendszert Kárpátalján, ami kisebb-nagyobb változásokkal napjainkban is működik. Ezzel felszámolva azokat a zsupákat, melyek területüket tekintve a régi vármegyerendszerre alapultak (*Tokar–Panov*, 2010).

Az első világháború után létrejövő új közép-európai államalakulat sajátos egysége volt Podkarpatszka Rusz, az államalkotó központtól mind földrajzilag, mind gazdasági fejlettség tekintetében messze elhelyezkedő terület ismeretlen terep volt Prága számára. Ferdinand Peroutka a két világháború közötti Csehszlovákia egyik legismertebb publicistája, már-már történészi alapossággal megírt *Budovani Štatu*, az *Állam Építése* című többkötetes munkájában is szikár egyszerűséggel úgy jellemezte Kárpátalját: Podkarpatszka Rusz természetesen ismeretlen volt a cseheknek, mondhatni teljesen ismeretlen. A csehszlovák időszak egyik első politikai pamfletjében a mélyszegény Kárpátaljáról pedig mint „problémás ügyről” írtak, úgy fogalmaztak, hogy „hátrány inkább, mintsem előny” a köztársaság számára (*Magocsi*, 1978).

Kutatási lehetőségek

A történész kutatásait általában könyvtárban kezdi. A Kárpátalja történetével kapcsolatos szakirodalom roppant gazdag, igaz ez a cseh nyelvű munkákra is. Ha valaki csehországi kutatásra adja a fejét, akkor nagy valószínűséggel nem kerülheti meg a Cseh Nemzeti Könyvtárban való kutatásokat. Prága pezsgő belvárosában, a Klementinum épületegyüttesében található könyvtár gazdag tárháza a Kárpátalja két világháború közötti történetével foglalkozó irodalomnak.

A könyvtár könnyen használható internetes katalógusában¹ nem csak kikezeshetjük a minket érdeklő könyveket, de akár online előrendelhetjük őket. A könyvtárba történő bejutáshoz pedig csupán egy egyszerű regisztráció szükséges. Jó hír, hogy a Cseh Nemzeti Levéltárnak immár egy nagyon jól használható digitális gyűjteménye is elérhető, amelyben rengeteg szabadon hozzáférhető tartalom között böngészhetünk.²

A levéltári kutatások előkészületeihez jó segítséget nyújthat a Badatelna.eu³ című honlap, amely több csehországi közgyűjtemény katalógusának, illetve digitalizált iratainak gyűjtőhelye. A felületen egy szabadszavas kereső mellett több közgyűjtemény fondkatalógusa is böngészhető. A Csehországban elérhető digitális levéltári kutatási lehetőségekről Kún Emese 2018-ban publikált tanulmánya nyújt betekintést.

Ha Kárpátaljával kapcsolatos iratokat kíván valaki kutatni Csehországban, a legvalószínűbb, hogy a Cseh Nemzeti Levéltár gyűjteményét fogja felkeresni először. A csehországi levéltári kutatásokkal kapcsolatban, így a Cseh Nemzeti Levéltárban történő kutatás praktikus tudnivalóiról Málík Zoltán 2016-ban publikált hasznos ismertetőt.⁴ A Cseh Nemzeti Levéltárba érkezést megelőzően érdemes a fentebb ajánlott webhelyen, vagy a levéltár weblapján tájékozódni a kutatni kívánt fondról. A cseh levéltári rendszerben iratórzó osztályokba sorolva őrzik az iratokat. Kárpátalja történetének kutatása tekintetében a 3. osztály a legrelevánsabb, hiszen az őrzi az 1918–1945 között keletkezett iratokat. A kutató tájékozódását levéltári segédletek segítik, amelyek jelentős része elérhető digitálisan.⁵ Érdemes, még a kutatás megkezdése előtt e-mailben megkeresni a kutatószolgálat munkatársait, akikkel akár a kutatni kívánt iratanyag előkészítéséről is lehet egyeztetni. A levéltárban történő kutatás

1 <https://aleph.nkp.cz>

2 <http://kramerius5.nkp.cz/>

3 <http://www.badatelna.eu/>

4 http://mlp.archivportal.hu/media/uploads/MLP_Tanulmanyok/kun_emese_szlovak_leveltarak.pdf

5 <https://www.nacr.cz/verejnost/badatelna/seznam-archivnich-pomucek>

ingyenes, a regisztráció gyors. Napi öt doboz, vagy öt szálas irat kérhető ki. Fényképezőgéppel ingyenesen lehet másolatokat készíteni a levéltári iratokról. A Cseh Nemzeti Levéltár 3. osztályában őrzött központi szervek iratanyaga bőségesen tartalmaz Kárpátalja történetével kapcsolatos forrásokat. Kutatás esetén mindenképp érdemes a levéltár munkatársaival konzultálni arról, hogy miről is szeretne anyagot gyűjteni a kutató, mert könnyen el lehet venni a tetemes dokumentumennyiségben.

Kárpátalja csehszlovák időszakával foglalkozó történészeknek érdemes lehet felkeresnie a T.G. Masaryk Intézet levéltárát, ahol az intézet névadója, a Csehszlovák Köztársaság alapító elnökének személyes fondjában van a Podkarpatszka Rusz című gyűjtemény.⁶ Ugyanebben az intézetben Edvard Beneš fondjában is bőven találhatunk Kárpátaljával kapcsolatos iratokat.⁷

Tekintélyes, több mint kilencszáz tételből álló kifejezetten Kárpátaljával kapcsolatos iratokat tartalmazó gyűjteményt őriznek a Cseh Elnöki Hivatal Levéltárában. A főként a két világháború közötti Kárpátalja társadalmi és politikai helyzetéről szóló iratok leltára szabadon böngészhető.⁸ A kutatást megelőzően érdemes ebben az esetben is felvenni a kapcsolatot a levéltár munkatársaival.

Az elmúlt években nem volt kutatható a Kárpátalja két világháború közötti történetének megismerése szempontjából igazán fontos közgyűjtemény, a cseh Központi Katonai Levéltár. Jelenleg a levéltár már kutatható és gyűjteményében elérhető az Ungvári Tartományi Katonai Parancsnokságának 1919 és 1925 közötti iratanyaga. A közel háromezer tételből álló iratanyag – ami szintén online szabadon böngészhető segédlettel rendelkezik – a csehszlovák Kárpátalja első évtizedének történetéhez kínál hiánypótló forrásokat.

A 2012 és 2015 között Csehországban végzett kutatásokat minden alkalommal ösztöndíjak segítségével valósíthattam meg. A Visegrádi Alap, valamint

6 <https://www.mua.cas.cz/cs>

7 <https://www.mua.cas.cz/cs/node/2245>

8 https://www.prazskyhradarchiv.cz/file/edee/fondy_sbirky/pr01.pdf

a Nemzeti Kiválóság Program nyújtottak támogatást a prágai kutatóutakhoz. A cseh levéltári rendszerben való kezdeti bizonytalanságaim leküzdésében leginkább Simon Attila, a Fórum Kisebbségkutató Intézet igazgatója nyújtott felbecsülhetetlen segítséget.

Felhasznált irodalom jegyzéke

- Fedinec Cs. (2001): *Iratok a kárpátaljai magyarság történetéhez 1918–1944. Törvények, rendeletek, kisebbségi programok, nyilatkozatok*. Liliium Aurum – Fórum Kisebbségkutató Intézet. Dunaszerdahely
- Francia diplomáciai iratok 1. 1918-1919. Szerk. Ádám M.–Ormos M.–Barabás J. (2007.) <https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/francia-diplomaciai-1/ch02s03.html>
- Kún E. (2018): Szlovákia és Csehország online levéltári felületei. 2018. http://mlp.archivportal.hu/media/uploads/MLP_Tanulmanyok/kun_emese_szlovak_leveltarak.pdf
- Málik Z. (2016): *Kutatási lehetőségek a szlovák és a cseh levéltárakban* http://mlp.archivportal.hu/media/uploads/MLP_Tanulmanyok/malik_zoltan_kutat%C3%A1si_lehet%C5%91s%C3%A9gek_a_szlov%C3%A1k_%C3%A9s_cseh_lev%C3%A9lt%C3%A1rakban.pdf
- Tokar, M. –Panov, A. (2010): Kárpátalja társadalmi-gazdasági fejlődése a Csehszlovák Köztársaságban. Közigazgatás. In: *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra*. Szerk.: Fedinec Cs. – Vehes M. Budapest
- Tokar, M. – Fedinec Cs. (2010): Kárpátalja társadalmi-gazdasági fejlődése a Csehszlovák Köztársaságban. A csehszlovák állam integráló politikája. In: *Kárpátalja 1919–2009. Történelem, politika, kultúra*. Szerk.: Fedinec Cs. – Vehes M. Budapest

Magocsi, P.R. (1978): *The Shaping of a National Identity Subcarpathian Rus' 1848–1948*. Cambridge–London 1978.

Pejša, R. (2016): *Podkarpatská Rus v Československu 1919–1922. Právní a politicko-spoločenské aspekty pripojeni Podkarpatské Rusi k Československu*. Praha

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	7
Bevezetés	
DR. FERENC VIKTÓRIA: Kárpátaljai magyar fiatal kutatók a nagyvilágban	11
TANULMÁNYOK	
DR. BÁM MAJA: Üzemszervezés: Folyamatok fejlesztése az egészségügyben és azon túl	37
DR. BÁTNYI SZILVIA: A nyelvkopás vizsgálata: elméleti és módszertani megfontolások	55
DR. DEMES SÁNDOR: Molekuláris ütközések a csillagközi tér belsejében	81
FEJES FERENC: A felhőben meghúzódó virtuális architektúrák feltárása	95
DR. FISER BÉLA: (Reakció)Úton... ..	105
DR. HECZEL ANITA: Nagynyomású csavarással deformált nagy-entrópiás ötvözetek	119
KOVÁLY KATALIN: Az etnikai kapcsolati tőke szerepe a csehországi ukrán vállalkozók befektetési tevékenységében és vállalkozásaik térszerveződésében	139
DR. LÁSZLÓ ELEMÉR, DR. PALCSU LÁSZLÓ: Expedíciók a nagyvilágban: Ecuadortól a Svájci-Olasz Alpokig	165
DR. SEREMET SÁNDOR: Miért éppen Csehország?	185
DR. SZAKÁL IMRE: Kárpátalja két világháború közötti történetének kutatási lehetőségei Csehország közgyűjteményeiben	203
Tartalomjegyzék	215

Kiadó:

Momentum Doctorandus
90202 Ukrajna, Beregszász, Kossuth tér 6.,
momentum.doktorandus@gmail.com

Видавник:

ГО «Моментум Докторандус», м. Берегове,
пл. Кошута 6, Закарпатська обл., Україна, 90202.
momentum.doktorandus@gmail.com

ISBN 978-617-596-318-0

Borítóterv és nyomdai előkészítés:

Fazekas Virág

Дизайн: Віраг Фазекаш

Nyomdai munkálatok:

Polihrafcentr "Lira" – www.lira-print.com
Надруковано в Поліграфцентрі «Ліра», м. Ужгород,
вул. Митрака 25, Закарпатська обл., Україна, 88000